

РОЛЬ ЗНАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

В статті розглядаються теоретичні підвалини знання та інформації в міждисциплінарному аспекті. Встановлено, що ці мегапоняття є взаємопов'язані та обумовлені низкою як мовних, так і позамовних чинників у плані їх функціонування у різних науках, в тому числі в мовознавстві та перекладознавстві. У процесі перекладу найбільш повна передача знання та інформації, яка міститься в лексичному кванторі, виявляється вирішальною для досягнення адекватності перекладного тексту та його розуміння.

Ключові слова: знання, інформація, переклад, перекладознавство, лексичний квантор, розуміння, пам'ять.

В статье рассматриваются теоретические предпосылки знания и информации в междисциплинарном аспекте. Установлено, что эти мегапонятия взаимосвязаны и взаимообусловлены рядом как языковых, так и внеязыковых факторов в плане их функционирования в разных науках, в том числе в языкознании и переводоведении. В процессе перевода художественного текста наиболее полная передача знания и информации, которую содержит лексический квантор, оказывается решающей для достижения адекватности переведенного текста и его понимания.

Ключевые слова: знание, информация, перевод, переводоведение, лексический квантор, понимание, память.

The article deals with the theoretical issues that envisage the notions of knowledge, information, memory, and understanding in various sciences including linguistics and translation studies. Knowledge is understood as the facts, skills, and understanding that one has gained through learning or experience while information is viewed as facts or details that tell a person something about a situation, person, event etc. The notion of knowledge is generally directed to the depth of thinking processes. On the contrary, the notion of information is characterized, first and foremost, by its form. The problem of co-relation of knowledge and information in the context of socialization through translation is of paramount importance. Within the system of data the language personality possesses, the co-relation between knowledge and information may be viewed as follows: the whole vs. the part; the process vs. the result; the outer vs. the inner. The whole is the informational space within which the process takes place resulting in mastering of the part of this space by the doer of the action, i.e. acquiring a certain amount of knowledge.

The relationship 'the process vs. result' implies fancy and information processing in a translation operation. The result of such an activity, mental activity during the translational process is an adequate rendering of the source-text in the target language, i.e. the interiorization of the knowledge of the target text in the addressee's competence, including it into the structure of a personality.

The opposition 'the outer vs. the inner' shows the co-relation of the whole informational space fixed in verbal forms in terms of lexical quantors, and that part which was interiorized while receiving a certain information by the addressee, thus obtaining the status of knowledge.

The information may be perceived formally whilst the knowledge admits understanding of a translated text. Information may exist alongside with the activity of the translator. Knowledge is always the product of activity as a result of thinking activity (the cognitive process) which is peculiar for the participants of a translational process.

Key words: knowledge, information, translation, translation studies, lexical quantor, understanding, memory.

Постановка проблеми. Проблеми знання, традиційні для філософії, в останні десятиліття стають об'єктом дослідження багатьох наукових дисциплін, включаючи власне когнітологію, когнітивно зорієнтованих психологію, педагогіку, культурологію, антропологію, а також перекладознавство. Перекладознавство зосереджує свою увагу на висвітленні аспектів знання, що зумовлено в першу чергу властивостями мови як основного інструмента породження, зберігання й передачі знання у тому числі і в процесі перекладу [4]. З іншого боку, актуальним на сьогодні є розгляд проблем перекладу, які не піддаються безпосередньому спостереженню.

Мета та завдання. Метою дослідження є спроба простежити шляхи розмежування понять інформації та знання та вказати на їх роль у процесі адекватної передачі тексту-джерела у мові перекладу. Для досягнення цієї мети встановлюється міждисциплінарний зв'язок між досліджуваними поняттями, визначається обсяг понять інформації та знання, детермінується їх роль у досягненні адекватності перекладу тексту.

Виклад основного матеріалу. Філософське традиційне трактування знання знаходимо у філософських енциклопедичних виданнях: "Знання, перевірений суспільно-історичною практикою й засвідчений логікою результат процесу пізнання дійсності, адекватне її відбиття у свідомості людини у вигляді уявлень, понять, суджень, теорій. Знання має різний ступінь вірогідності, відображаючи діалектику відносної й абсолютної істини. За своїм генезисом і

способом функціонування знання є соціальним феноменом. Воно фіксується у формі знаків природної й штучної мов" [9; 10; 12; 16; 17 та ін.].

В результаті аналізу дефініції знання можна стверджувати, що основними характеристиками знання є такі: 1) знання є результатом процесу пізнання; 2) знання перевіряється практикою; 3) знання – діалектичне поєднання абсолютної й відносної істин; 4) знання – поняття соціальне; 5) знання фіксується за допомогою мови.

У межах запропонованої В. В. Морковкіним концепції ментально-лінгвального комплексу (МЛК), який об'єднує в собі свідомість, мислення й мову, знання визначається через поняття інформеми як базової одиниці МЛК. Під інформемами розуміють інформаційні згустки, за допомогою яких завдяки мові здійснюється мислення й функціонує свідомість. Розрізняють неіменовані та іменовані інформеми, або концепти. Сукупність усіх інформем (іменованих і неіменованих), якими володіє свідомість людини, є її знанням [5, с. 44-53]. Близьким до цього є наше поняття лексичного квантора (далі ЛК), який тлумачиться як номінативно значуща інформативна семіотична одиниця сфери комунікації, вербалізований результат мислення, семіотико-когнітивний засіб орієнтації мовної особистості у навколишній дійсності [19, с. 1]. Як бачимо, В.В. Морковкін акцентує увагу лише на інформаційному аспекті виокремленої одиниці та її кореляції зі свідомістю, водночас у нашій концепції ЛК охоплює і соціально-мовний вимір, виступає як семіотико-когнітивна та дискурсивна сутність, що є особливо важливим для перекладацької діяльності, яка передбачає передачу інформації текста-джерела у тексті-цілі засобами мови. У такому випадку, когнітивне визначення знання може доповнюватися трьома істотними моментами: знання системне; знання опосередковане пам'яттю; знання існує й функціонує у вигляді певних структурних одиниць.

Перекладознавчий аспект досліджує знання і з точки зору психології [18]. У психології знання досліджується з погляду теорії діяльності, відповідно до якої будь-яка діяльність розглядається як процес, продуктом якого є знання, яке фіксується лише у пам'яті людини. Знання, які виникають у результаті цілеспрямованої взаємодії суб'єкта з навколишнім світом, є, у свою чергу, основою діяльності [2; 20]. Звідси – можливість розглядати знання як орієнтири у світі, які необхідні, щоб уміти жити й діяти в цьому світі. Знання – у психологічному значенні – є орієнтовною основою для різних видів навчально-пізнавальної та іншої діяльності [6, с. 13] і перекладацькій у тому числі. Для адекватного перекладу тексту важливим є передача знання та інформації, яка міститься у тексті-джерелі у тексті перекладу. Детальний огляд таксономії знань та деякі особливості їх функціонування розглядаються ґрунтовно О.О. Залевською [3, с. 39-88].

У багатьох працях поряд з терміном знання багатьма сучасними науками використовується термін інформація, який має численні варіанти тлумачення. Ці два терміни мають семантичне навантаження, яке вказує як на їх спорідненість, так і їхню диференціацію.

Порівнявши словникові визначення знання й інформації, бачимо, що в мовній системі обидві лексичні одиниці функціонують як багатозначні слова, кожне з яких реалізується в кількох основних лексико-семантичних варіантах:

Інформація. 1. (ж. тільки одн.) Те саме, що інформування. 2. Відомості про які-небудь події, щось діяльність т.ін.; повідомлення про щось [12, с. 42].

Знання. 1. Обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого- що-небудь. 2. (тільки мн.) Сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження і т.ін. 3. Пізнання дійсності в окремих її проявах і в цілому [11, с. 641–642].

Information – facts or details that tell you something about a situation, person, event etc [21, с. 732].

Knowledge – the facts, skills, and understanding that you have gained through learning or experience [21, с. 786].

Відповідно, у повсякденному використанні знання та інформація тлумачаться через загальне поняття відомості (facts), що й лежить в основі можливості їх синонімічного вживання.

У більшості праць з епістемології, психології, психолінгвістики, теорії комунікації термін інформація споконвічно використовувався, як правило, для позначення не того змісту, що передбачалося теорією інформації або її модифікацій, а для позначення деякого знання. Під впливом цього й увага дослідників усе більше переключається з категорії "інформація" на категорію "знання". Ці обставини, очевидно, і послужили стимулом до формування когнітивного підходу.

У когнітивній науці інформація трактується ширше: "Термін інформація застосовується до всіх тих даних, які надходять до людини зовні по різних чуттєво-перцептуальних і

сенсорно-моторних каналах, а також тих даних, які вже перероблені центральною нервовою системою, інтеріоризовані й реінтеріоризовані людиною й представлені в його голові у вигляді ментальних репрезентацій" [8, с. 35]. З іншого боку, така інформація може бути репрезентована ЛК, зокрема в його структурі.

З наведеного визначення випливає, що поняття інформації є більш широким, ніж поняття знання, і містить у собі останнє, що дозволяє в багатьох випадках використовувати ці терміни як взаємозамінні.

Водночас існують ситуації, коли ототожнення понять знання й інформація не виправдане.

Залучаючи до аналізу змісту розглянутих понять власне лінгвістичні засоби, знаходимо, що розбіжності між обсягом значень термінів знання й інформація чітко виявляються на рівні лексичної сполучуваності. Так, навіть побіжний огляд сполучної цінності слів "інформація" та "знання" вказує на те, що, крім значного загального поля сполучуваності (передавати передати, одержувати / одержати знання – інформацію, великі (-а), нові (-а), наукові (-а), знання – інформація й т.ін.), яке відображає подібність семантики цих слів, у кожного з них є індивідуальна сполучуваність, що свідчить про неможливість взаємозаміни даних понять у багатьох ситуаціях, напр.: енциклопедичні, міцні, глибокі знання, усна, письмова, візуальна, термінова інформація, прослухати, передати інформацію тощо. Уже ці приклади вказують на загальну спрямованість поняття знання у глибину розумових процесів, на відміну від поняття інформація, характеристики якої належать насамперед до її форми.

Проблема співвідношення знання й інформації в контексті соціалізації набуває особливого значення для перекладацького процесу. У межах системи відомостей, якими повинна володіти мовна особистість, відношення між інформацією й знанням можна розглядати як: 1) ціле – частина, 2) процес – результат, 3) зовнішнє – внутрішнє. Очевидно ці відношення можуть впливати на втрати, які є неминучими при перекладі, враховуючи гетерогенність структурної побудови мов та етнокультурні чинники.

Ціле – це інформаційний простір, у межах якого здійснюється процес перекладу, що призводить до засвоєння суб'єктом діяльності частини цього простору (певного обсягу знань) про текст-джерело.

У відношеннях процес : результат процес перекладу охоплює уявлення, переробку інформації. Результатом цієї діяльності (у тому числі розумової діяльності самого суб'єкта пізнання) є засвоєння (інтеріоризація) знання тексту, його включення до структури особистості.

Опозиція зовнішнє : внутрішнє показує співвідношення всього інформаційного поля тексту, зафіксованого в певних вербальних формах (у нашому випадку ЛК), і тієї його частини, що інтеріоризувалася при сприйнятті певної інформації читачем, отже, набула статусу знання. Співвідношення зовнішнього й внутрішнього в цьому випадку є показником рівня освіченості людини (ступеня її соціалізації), який необхідно враховувати перекладачу. Очевидно, що всі перераховані типи відношень між інформацією та знанням взаємозалежні й водночас кожний з них підкреслює окремий аспект цих взаємин. У цілому ж розмежування понять інформація й знання в даній ситуації має значення для організації ієрархічної системи уявлення найважливішого фрагменту змісту соціалізації на шкалі з кінцевими координатами інформація : знання, між якими можуть розташовуватися інформаційно-знаннєві блоки, що характеризуються різним ступенем інтеріоризації. У загальному вигляді відношення між інформацією й знанням можна визначити так: відчужене від людини знання – це інформація; водночас інформація, включена в структуру особистості, – це знання.

Визначальним критерієм розмежування знання й інформації, основною умовою й засобом переходу інформації в знання, тобто включення її до структури особистості, є розуміння.

Зв'язок знання й розуміння чітко простежується через поняття смислу: знання – те, що осмислено, "смысл – продукт розуміння" [7, с. 22]. Отже, глибина знання залежить від глибини розуміння. У свою чергу, розуміння здійснюється на основі певним чином структурованого знання, що відображає стан речей у світі. (Порівняймо у цьому зв'язку визначення наукового розуміння, дане В.І. Вернадським: "Науково зрозуміти – значить встановити явище в рамках наукової реальності – космосу" [1 с. 503]).

Інформація може бути сприйнята формально, водночас знання припускає розуміння. Інформація може існувати паралельно з діяльністю (у цьому випадку з пізнавальною діяльністю перекладача як суб'єкта соціалізації). Знання завжди є продуктом діяльності (перекладу), саме в результаті діяльності (перекладу) осмислення (процесу пізнання) воно

входить до структури особистості перекладача.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У рамках дослідження для позначення тих відомостей, з якими стикається мовна особистість (адресант/автор, перекладач, адресат/читач), використовується як термін інформація, так і термін знання. Незважаючи на існування між ними розбіжностей, парасольковим терміном для зручності може виступати термін знання, оскільки він охоплює і поняття інформації. Отже, терміном знання позначаються ті відомості, які повинні бути осмислені, інтеріоризовані, а отже, включені до відповідного рівня структури мовної особистості в процесі її соціалізації, що, відповідно, буде відбиватися на адекватній їх передачі у перекладі.

Список літератури

1. Вернадский В. И. Избранные труды / В. И. Вернадский. — М. : Современник, 1993. — 683 с.
2. Гинецинский В. И. Знание как категория педагогики / В. И. Гинецинский. — Л. : ЛГУ, 1989. — 144.
3. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику : [учеб.] / А. А. Залевская. — [2-е изд., испр. и доп.] — М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2007. — 560 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
5. Морковкин В. В. Язык как проводник и носитель знания / В. В. Морковкин, В. Морковкина // Русский язык за рубежом. — 1997. — № 1—2. — С. 44—53.
6. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики / А. А. Леонтьев. — М. : Смысл, 1997. — 287 с.
7. Щедровицкий Г. П. Избранные труды / Г. П. Щедровицкий. — М. : Школа Культурной Политики, 1995. — 800 с.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / [Под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. — М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. — 245 с.
9. Краткий философский словарь / [Ред. А. П. Алексеев].— [2-е изд.] — Б. М: Проспект, 2006. — 492 с.
10. Новая философская энциклопедия : [в 4 т.] / Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. фонд ; предс. научно-ред. совета В. С. Степин. — М. : Мысль, 2000.
11. Словник української мови : в 11-ти т. / [Ред. Г. М. Гнатюк]. — К. : Наукова думка, 1972. — Т. 3 — 744 с.
12. Словник української мови : в 11-ти т. / [Ред. І. К. Білодід]. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 4. — 840 с.
13. Современный философский словарь. — СПб. : Академический проект, 2004— 864 с.
14. Философский словарь / В. Н. Мирошниченко, Л. В. Остапенко,
15. Шахова Э. В. — М. : Феникс, 2004. — 560 с.
16. Философский словарь. Новейший философский словарь. — [2-е изд., пер. и доп.]. — Минск : Интерпрессервис, Книжный дом, 2003. — 1280 с.
17. Философский энциклопедический словарь / [Гл. ред. : Л.Ф. Ильичев и др.]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.
18. Засєкін С. В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія / Сергій Васильович Засєкін. — Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.— Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012.— 275 с.
19. Бялик В. Д. Лексичний квантор в англomовному публіцистичному дискурсі / Василь Дмитрович Бялик. — Автореферат дисерт. доктора філол. наук. — Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2013. — 32 с..
20. Слюсарь Н. А. На стыке теорий: Грамматика и информационная структура в русском и других языках / Н. А. Слюсарь. — М. : ЛИБРОКОМ, 2009. — 416 с.
21. Contemporary English Dictionary Longman : Longman Dictionary of Contemporary English. (Словарь современного английского языка : в 2 т.). — М. : Русский язык, 1992. — 1249 с.